

ОКРЕМІ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕПУТАТІВ

Гецько В.,

*аспірантка кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету*

У статті розглядаються теоретико-правові відходи щодо конституційно-правової відповідальності депутатів, як різновиду юридичної відповідальності. Наголошується, що конституційно-правова відповідальність депутатів повинна розглядатися насамперед як юридична відповідальність, яка настає за порушення конституційних норм або інших джерел конституційного права у вигляді несприятливих наслідків, визначених в Конституції або в інших нормативно-правових актах.

Ключові слова: конституційно-правова відповідальність, політична відповідальність, народне представництво, народний депутат, депутати місцевих рад.

В статье рассматривается конституционно-правовая ответственность как разновидность публично-правовой ответственности депутатов, которую следует рассматривать, прежде всего, как юридическую ответственность, наступающую за нарушение конституционных норм в виде неблагоприятных последствий, определенных в самой Конституции.

Ключевые слова: конституционно-правовая ответственность, политическая ответственность, народное представительство, народный депутат, депутат местного совета.

The article considers some theoretical legal approaches to deputy's constitutional legal responsibility as a sort of legal responsibility. It is emphasised that deputy's constitutional legal responsibility must be regarded, in the first place, as legal responsibility which applies in case of breach of constitutional norms or other sources of constitutional law in the form of adverse consequences determined by the constitution or other normative legal acts.

Keywords: constitutional legal responsibility, political responsibility, popular representation, people's deputy, local council deputies, political responsibility.

В сучасних умовах подальшої демократизації суспільства та державних інституцій, реалізація принципів народного представництва та народного суверенітету як основ конституційного ладу в Україні, безпосередньо пов'язана із забезпеченням ефективно діючого інституту конституційно-правової відповідальності органів та посадових осіб публічної влади.

Для сучасного стану функціонування представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування характерним є відсутність чіткого механізму притягнення до конституційно-правової відповідальності

посадових осіб, що, в свою чергу, створює умови для скоєння ними дій, які в цілому суперечать конституційним принципам народовладдя.

Юридична відповідальність представницьких органів публічної влади в цілому і конституційно-правова відповідальність депутатів як представників народу як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях виступають важливим елементом їх конституційно-правового статусу та однією із гарантій забезпечення ефективного функціонування органів народного представництва. Втім, слід зазначити, що ефективність ін-

ституту юридичної відповідальності визначається діючим законодавством держави, рівень розвитку якого безпосередньо залежить від сформованості правової доктрини щодо чітких та однозначних підходів для вирішення існуючих проблем в цій царині.

Як свідчить практика, на сучасному етапі розбудови правової держави в Україні, проблема конституційно-правової відповідальності як самостійного виду юридичної відповідальності набуває особливої актуальності. В юридичній науці та практиці державного будівництва проблема конституційно-правової відповідальності має як теоретичний, так і практичний характер.

Насамперед, слід наголосити на тому, що призначення конституційно-правової відповідальності та її юридична природа обумовлені інтенсивним розвитком конституційного права України як базової та провідної галузі в системі національного права, зокрема, та в правовій системі в цілому. В системі національного права України, починаючи з 90-х років ХХ ст., галузь конституційного права набуває інтенсивного розвитку та посідає особливе місце в системі права. Місце провідної ролі саме конституційного права обумовлено об'єктивними чинниками, по-перше, сутністю і значенням суспільних відносин, які є предметом конституційно-правового регулювання, по-друге, верховенством та вищою юридичною силою норм Конституції України, як Основного Закону суспільства та держави, яка, в свою чергу, виступає головним джерелом саме конституційного права України, як галузі публічного права. Поряд з цим, починаючи з кінця минулого століття розширюється сфера суспільних відносин, які підпадають під конституційно-правове регулювання. Більше того, виникли нові конституційно-правові інститути, які набули законодавчого оформлення, зокрема, інститут президентства, інститут конституційного контролю, інститут місцевого самоврядування, інститути політичної системи тощо. В цілому, слід зазначити, що конституційне право України як галузь публічного права регулює відносини з приводу організації та функціонування публічної влади, яка здійснюється в формах державної влади та місцевого самоврядування. Водночас, варто наголосити, що функціонування органів та посадових осіб публічної влади відбувається на основі принципів правової державності, в тому числі і принципу юридичної відповідальності. Враховуючи все це, слід зазначити, що специфіка та особливості конституційно-правової відповідальності впливають із самого предмету конституційно-правового регулювання.

Відповідальність в публічному праві існує в якості конкретних її видів. Правові основи у сфері юридичної відповідальності закріплені у Конституції України, а саме ст.19 встановлює, що «Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [1].

Актуальність дослідження конституційно-правової відповідальності народних депутатів України та депутатів місцевих рад як правового явища та конституційно-правового інституту обумовлена необхідністю проведення комплексного теоретичного дослідження спрямованого на удосконалення законодавства України в частині визначення сутності конституційно-правової відповідальності, її підстав та процедури застосування. На нашу думку, конституційно-правова відповідальність народних депутатів України та депутатів місцевих рад як наукова категорія і практична проблема потребує

аналізу та дослідження наступних теоретичних питань, зокрема мета, завдання та функції конституційно-правової відповідальності; проблема співвідношення конституційно-правової та політичної відповідальності; механізм реалізації конституційно-правової відповідальності народних представників та роль Конституційного Суду України в механізмі реалізації; співвідношення та взаємозв'язок конституційно-правової відповідальності з іншими видами юридичної відповідальності тощо.

В радянський період розвитку вітчизняної науки, а саме починаючи з 70-х років ХХ ст. конституційно-правова відповідальність стала предметом наукових досліджень таких правознавців, як С.Н.Авакян, Н.А.Боброва, Т.Д.Зражевська, Н.М.Колосова, В.Й.Лучін, В.А.Ржевський та інш. Але за радянських умов державою та правотворенням значенню та ролі конституційно-правової відповідальності не відводилося належне. Лише з переходом від тоталітарних до демократичних методів та засобів управління, політичному плюралізму та громадянському суспільству, функціонування органів та посадових осіб публічної влади, а також взаємовідносини між громадянами та державою здійснюються у рамках конституційних відносин та процедур, що призводить до необхідності визнання та підвищення ролі конституційно-правової відповідальності як встановлення конституційності в цілому.

Так, проблеми конституційно-правової відповідальності активно досліджуються вченими-конституціоналістами як України, так і зарубіжних держав. Зокрема, в Російській Федерації окремі питання конституційно-правової відповідальності відображені у працях таких вчених, як М.М.Добринін, Н.М.Колосова, М.А.Краснов, С.Д.Князев, В.М.Савін, Д.Т.Шон й інш.

На думку авторів академічного курсу з конституційного права України Погорілка В.Ф. та Федоренка В.Л., дещо інша ситуація склалася в науці конституційного права України з прийняттям Конституції України проблема конституційно-правової відповідальності стала однією із тем у теорії конституційного права [7, с.515].

Проблеми теорії та практики конституційно-правової відповідальності відображені у працях українських науковців. На думку вчених, конституційно-правову відповідальність можна визначити як самостійний вид юридичної відповідальності, визначений нормами конституційного права, що передбачає заохочення державою позитивного діяння суб'єкта конституційно-правових відносин, наслідки якого перевищують вимоги конституційно-правових приписів (позитивний аспект) або негативну реакцію держави на конституційний делікт, що передбачає зазнавання суб'єктом конституційного правопорушення визначених санкцій у межах чинного конституційного законодавства [7, с.519].

Відомий вчений-конституціоналіст Тодика Ю.М. у монографічній праці «Конституція України: проблеми теорії і практики» (2000 р.) визначає конституційно-правову відповідальність, як особливий вид юридичної відповідальності, яка має складний політико-правовий характер та наступає за конституційний делікт (правопорушення) і проявляється у негативних наслідках для суб'єкта конституційного правопорушення [8, с.189].

На думку Наливайко Л.Р. конституційно-правова відповідальність – це вид соціальної та юридичної відповідальності, який існує у сфері конституційно-правових відносин, передбачений нормами конституційного права, характеризується специфічним колом суб'єктів, механізмом реалізації та санкціями й полягає у примусовому застосуванні заходів впливу за протиправне діяння (ретроспективний аспект) та у відповідальному стані зобов'язального суб'єкта (позитивний аспект), виступає найважливішою гарантією реалізації й захисту Конституції [6, с.7].

Крім того, в юридичній літературі деякі автори наполягають на самостійності «узагальненої» конституційної відповідальності, а інші визнають не єдине поняття конституційної відповідальності, а відповідальність в конституційному (державному) праві [3, с.96-102]. Тобто, при першому підході, на відміну від інших видів юридичної відповідальності елементи конституційної відповідальності різноманітні по своїй формі та змісту, чим при будь-якій іншій відповідальності [4, с.23]. Щодо відповідальності в конституційному (державному) праві окремі автори пропонують виділити декілька видів конституційної відповідальності, а саме парламентська, президентська, відповідальність за порушення виборчого законодавства, муніципальна та інші [2, с.27].

Таким чином, зазначимо, що на сьогодні в науці конституційного права не існує єдиного загально визнаного визначення конституційно-правової відповідальності, що в цілому зумовлюється різницею в методологічних підходах та відсутністю нормативно-правового закріплення визначення конституційно-правової відповідальності у чинному законодавстві України. Більше того, відсутність належного законодавчого регулювання конституційно-правової відповідальності призводить до застосування засобів політичного впливу на органи та посадові особи державної влади та місцевого самоврядування.

Загалом, існує думка, що конституційна відповідальність є різновидом політичної відповідальності, а також, що конституційна відповідальність об'єднує в собі політичну, моральну і юридичну відповідальність [5, с.21]. Н.М.Колосова зазначає, що відсторонення від посади може бути як санкцією конституційної відповідальності, так і політичною мірою. В.Н.Позняков вважає, що конституційна відповідальність передбачає конгломерат моральної, політичної і юридичної відповідальності. Д.Т.Шон «розмиває» підстави конституційної відповідальності, вказуючи на те, що конституційна відповідальність може застосовуватися як за скоєння правопорушення, так і при відсутності такого (за неправильний політичний курс, неефективну діяльність) [9, с.654].

На нашу думку, для того щоб дослідити конституційно-правову відповідальність народних депутатів та депутатів місцевих рад як юридичну категорію та обґрунтувати як самостійний вид юридичної відповідальності, необхідно визначити її сутність та особливості правової природи.

Варто відзначити, що соціально-політичною основою конституційно-правової відповідальності депутатів в цілому є суверенітет народу, яким обумовлюються відносини між народом і державою, а також відносини між державою і особою. Існує декілька каналів взаємодії та взаємозв'язку суспільства, народу, держави, особи, взаємозв'язок їх прав і обов'язків та відповідно – взаємної відповідальності. Влада держави, державних органів похідна від волі народу. При формуванні народом державної влади на державу покладається ряд обов'язків, насамперед, перед народом. Виходячи з цього, конституційну відповідальність несе як держава в цілому перед особою, так і органи державної влади та їх посадові особи перед народом.

Так, Філатова Т.І. зазначає, що соціальною основою відповідальності виступає зв'язок між особою і суспільством, соціальна детермінація дій суб'єктів, тобто суспільні відносини, а в правовій літературі суспільні відносини розглядаються як соціальна основа юридичної відповідальності [9, с.29].

Чернецька О.В. висловлює думку, щодо характеру правового зв'язку між представницькими органами та народом, слід виходити із сутності концепції народного

представництва, яка полягає в тому, що представництво є лише офіційним вираженням довіри реалізовувати волю народу. Відносини представництва складаються шляхом делегування повноважень, тобто акт делегування надає законності відносинам представництва. Депутатський мандат утворюється в процесі делегування повноважень виборців по вирішенню питань місцевого значення. Тобто, слід виходити з того, що правова природа депутатського мандату обумовлена природою та призначенням народного представництва в цілому та представницького органу зокрема, знаходить юридичний вираз у конституційно-правовому статусі депутата місцевої ради та характеризується рядом принципів [10, с.100].

Виходячи із вищевикладеного слід зазначити, що при дослідженні сутності конституційної відповідальності народних депутатів та депутатів місцевих рад, слід виходити із наступного: соціальною основою відповідальності депутатів виступає конституційно-правова природа депутатського мандата, відповідно до якої представницькі органи державної влади та їх посадові особи відповідальні перед народом за реалізацію тих повноважень, які народ, як єдиний носій влади, передав як конкретним державним інститутам, так і окремим особам. Мірою відповідальності являється відсторонення від посади (відкликання депутата), розпуск представницьких органів державної влади та інші санкції, які необхідно відмежовувати від політичних мір, що проявляються лише через втрату політичної підтримки. Народ або безпосередньо (втрата довіри), або через інші структури (наприклад, через Конституційний Суд) вправі застосовувати заходи конституційно-правової відповідальності, як виключно до органу державної влади, так і посадової особи. Більше того, представницький орган державної влади як представник інтересів народу в змозі від імені народу також застосовувати заходи конституційної відповідальності і бути, в іншому випадку, притягнутим до неї у випадку скоєння ним конституційного делікту. Наприклад, парламент вправі ініціювати усунення Президента України з поста в порядку особливої процедури (імпичменту) відповідно до статті 85 Конституції України.

Що стосується конституційно-правової відповідальності народних депутатів та депутатів місцевих рад як самостійного виду юридичної відповідальності слід зазначити, що на сьогодні її офіційне формальне закріплення у законодавстві України в повному об'ємі, на жаль, відсутнє.

Основи конституційно-правової відповідальності органів державної влади та посадових осіб закріплені, насамперед, на рівні Конституції України, що є цілком об'єктивним фактом, оскільки інститут конституційно-правової відповідальності в цілому повинен забезпечити охорону та захист власне саме Основного Закону, що призводить до забезпечення стабільності конституційного ладу, конституційної законності та виступає гарантією недопущення узурпації влади. Нормативні основи конституційно-правової відповідальності депутатів на рівні Конституції України закріплені у наступних приписах, зокрема 1) органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їхні посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ч.2 ст.19); народні депутати не можуть мати іншого представницького мандата (ч.2 ст.78); дострокове припинення повноважень Верховної Ради України (ч.2 ст.90); депутатський імунітет і депутатський індемнітет (ст.80); невиконання вимог щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності (ст.81). Тобто, можна зробити висновок що на рівні Конституції України закладені нормативні основи інституту консти-

туційно-правової відповідальності народних депутатів України. Щодо конституційно-правової відповідальності депутатів місцевих рад слід вказати, що конституційний припис ст.19 містить лише загальну вказівку на обов'язок посадових осіб та органів місцевого самоврядування діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ч.2 ст.19).

Норми Конституції України щодо конституційно-правової відповідальності народних депутатів та депутатів місцевих рад конкретизуються конституційними законами, зокрема «Про статус народного депутата України», «Про статус депутатів місцевих рад», «Про Регламент Верховної Ради України», «Про комітети Верховної Ради України» та інші.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зробити такі висновки, що визначення конституційно-правової відповідальності, які містяться в юридичній літературі розкривають різноманітні аспекти її сутності, змісту, основні ознаки. Більшість вчених розглядають конституційно-правову відповідальність як обов'язок нести відповідальність за порушення конституційних приписів, який забезпечується засобами державного примусу в установленій законодавством процедурі. Норматив-

ною основою конституційно-правової відповідальності виступає конституційне та законодавче закріплення тих фактичних неправомірних дій, при скоєнні яких і настає конституційно-правова відповідальність. Фактичною підставою виникнення конституційно-правової відповідальності є саме конституційний делікт, скоєний суб'єктом конституційно-правових відносин.

Вважаємо, що в умовах подальшої розбудови правової держави та становлення інститутів громадянського суспільства, в разі коли взаємовідповідальність держави та особи в Україні набуває конкретних форм, основні напрямки удосконалення інституту конституційно-правової відповідальності депутатів мають бути спрямовані на вирішення наступних проблем, зокрема: *по-перше*, гарантування народу реальних засобів забезпечення форм демократії через взаємодію представницьких органів з інститутами громадянського суспільства; *по-друге*, забезпечення подальшого розвитку конституційного ладу держави, в тому числі і через конституційно-правове оформлення інституту конституційно-правової відповідальності народних депутатів та депутатів місцевих рад для використання в повній мірі засобів і методів контролю за діяльністю представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року
2. Барциц И.Н. Федеративная ответственность: понятие и виды // Журнал российского права. 1999. №12
3. Белкин А.А., Бурмистров А.С. Конституционная ответственность: доктринальные проблемы. Конституционно-правовая ответственность. Проблемы России, опыт зарубежных стран. М., 2001. – С.96-102
4. Виноградов В.А. Ответственность в механизме охраны конституционного строя. М., 2005. – С.23
5. Колосова Н.М. Конституционная ответственность в Российской Федерации: Ответственность органов государственной власти и иных субъектов права за нарушение конституционного законодательства Российской Федерации. – М.: Городец, 2000. – С.21
6. Наливайко Л.Р. Конституційно-правова відповідальність: питання теорії й практики: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2000. – С.7
7. Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Конституційне право України. Академічний курс: Підруч.: У 2 т. – Т.1 / За ред. В.Ф.Погорілка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2006. – С.515
8. Тодика Ю.М. Конституція України: проблеми теорії і практики: Монографія. – Х.: Факт, 2000. – С.189
9. Хачатуров Р.Л., Липинский Д.А. Общая теория юридической ответственности: Монография. – СПб.: Издательство Р.Асланова «Юридический центр Пресс», 2007. – С.654
10. Чернецька О.В. Представницькі органи місцевого значення та депутатський мандат: проблеми співвідношення // Часопис Київського університету права, 2011 /1. С.100